

Från medeltida näringstvång - till handelsfrihet

Medeltida lagar stadgade att handel skulle ske i städerna. Städerna var inte så många då, men ändå bestämdes så. Starka stadsbildningar ansågs nödvändiga för att vårt land skulle stå emot utländska handelsintressen. Statsmakten hade således intresse av att städerna fortsatte vara starka centra för handel. I städerna var det dessutom lättare att kontrollera och beskatta.

Runt städerna skulle det finnas en zon med tre mils radie, där handel inte tilläts. På de flesta orter måste man således gå till "sin" stad om man behövde köpa sådant som man inte kunde tillverka själv.

Yrkesmässig handel fick förekomma endast vid *godkända marknader*. Varje år hölls ca 250 sådana marknadsdagar spridda över hela landet. Dessa marknader annonserades i varje års almanacka. *Gårdfarihandlarna* var undantagna från handelsförbud och tilläts sälja sina egna produkter direkt till hushållen.

Att upprätthålla syftet med lagar har emellertid alltid inneburit svårigheter och det var inte i många landsdelar man lyckades hålla all handel till städerna. Handel på landsbygden – *landsköp* – förekom i viss omfattning under hela näringstvångets tid.

Ända till mitten av 1800-talet var ändå största delen av handeln koncentrerad till städerna i enlighet med de medeltida bestämmelserna.

Föremål för hushållet, hantverkarnas redskap och de flesta nyttoprylar för jordbruket hade hittills tillverkats i hemmen, i snickarboden eller i byns smedja. Vid mitten av 1800-talet bröt industrialismen igenom med ökade varuflöden som medförde att andra spelregler blev nödvändiga för handeln.

1846: "Kongl. Maj:ts nådiga Handels-Ordning af den 22 december 1846"

Då tilläts *handelsbodas* på landsbygden; men bara om de låg minst tre mil från närmaste stad. Kvinnor fick "idka nipperhandel, klädmäkleri, tobakshandel, mångleri och försäljning av nålstolskram".

1864: slopades även tremilagränsen och det blev fritt fram för att köpa och sälja på landsbygden. Handelsbodas uppstod vid vägskäl, i samhällen och vid järnvägsstationer (de som fanns). Handelsbodarna blev samlingspunkter i bygderna i över 100 år.

Andra nyordningar:

1865 anslöt Sverige sig till internationella frihandelssystemet.

1873 anslöt Sverige sig till internationella valutasystemet på guldmyntfot.

Parallellt med industrins och frihandelns genombrott sågs ekonomisk tillväxt och stora *exportframgångar*. Verkstads- och skogsprodukter var viktiga exportvaror.

I spåren av alla dessa förändringar växte *lanthandeln* över hela landet och *specialbutiker* i städerna tillkom, liksom *varuhus* med stort sortiment. Mot slutet av 1800-talet dök även *postorderfirmor* upp.

Skiftet från hemslöjd till patenterad fabriksprodukt:

Under årtiondena 1860-1940 förflyttades tillverkningen av hushållens prylar från hemmen till industrin. Medan den enskilde hantverkaren i sin stuga kunde färdigställa en sockerkaksform av bleckplåt bockade industrins maskin till tusentals och dessutom av olika modeller. Den förändring som skedde under dessa år var inget mindre än en revolution på alla områden för de enskilda hushållen i landet.

De Resandes anpassning till handelns nya villkor?

Att kunna köpa allehanda ting hemma vid köksbordet direkt av tillverkaren – Resanden – var perfekt. Alternativet var flermilaresa till närmaste stad; en resa med häst och vagn innan cykeln, bilen och bussen kom. De få tåg som fanns, gick visserligen enligt tidtabellen, men stationen låg långt från gård och torp. Handlaren var välkommen i stugorna med sina varor, om han kallade sig nasare, boråsare, tattare eller gårdfarihandlare var egalt. Hans varor var behövda och att en stund få ackordera med den snabbkäftade handelsmannen var dessutom ett nöje. Resande gårdfarihandlare tillverkade och sålde sannolikt en merpart av husgeråd och andra nyttoprylar till hushållen på landsbygden före industrialiseringen.

Industrins massproduktion av varor i flera varianter krävde nytänk hos handelns kvinnor och män. Nytänk var ett måste, om man skulle hänga med i svängarna. Transporter, lokal- och personalbehov, verksamhetens inriktning var sådant som måste tänkas över. Självfallet ändrades handelns och därmed handlarnas villkor radikalt genom tillkomsten av industriell varuproduktion och ny distribution.

Hur tacklade Resande handlare den föränderliga världen runt sekelskiftet 1900?

Gårdfarihandlare finns inte idag, de försvann under 1900-talet och tvingades skapa sitt levebröd på annan väg – men på vilken?

Obesvarade frågor som förbiqåtts i forskningen:

- ... blev Resande försäljare direkt åt industrin?
- ... blev Resande agenter hos de framväxande postorderfirmorna?
- ... startade Resande postorderfirmor?
- ... startade Resande fabriker för massproduktion när hemslöjden gav för lite i kassan?